

**“MADANIYATLARARO ASPEKTDa SHARQ TILLARINI
O‘QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI”**
mavzusidagi ilmiy-amaliy onlayn konferensiyada
o‘z ma‘ruzasi bilan faol ishtiroki uchun

Aliyeva Diyoraxon

SERTIFIKAT

bilan taqdirlanadi

Shukurova Gulmira Rustamovna
"O'zbekistonda xorijiy tillar" Ilmiy-metodik
elektron jurnal direktori

O'ZBEKISTON DAVLAT
JAHON TILLARI UNIVERSITETI

"O'ZBEKISTONDA XORIJIY TILLAR"
ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNALI

**"MADANIYATLARARO ASPEKTD
SHARQ TILLARINI O'QITISHNING
DOLZARB MUAMMOLARI"**

Ilmiy–amaliy onlayn
konferensiya

**"ВОПРОСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ВОСТОЧНЫХ
ЯЗЫКОВ В МЕЖКУЛЬТУРНОМ АСПЕКТЕ"**

Научно-практическая онлайн
конференция

**"ISSUES OF TEACHING ORIENTAL LANGUAGES
IN AN INTERCULTURAL ASPECT"**

Scientific and practical online
conference

24 MAY, 2022, TOSHKENT, O'ZBEKISTON

2. Mavlyanova U. X. Xitoy tilida sonlarning semantikasi: lingvomadaniy tahlil [PhD dissertatsiyasi]. Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti, Toshkent, 2020.
3. Usmonova Sh. Lingvokulturologiya [Darslik]. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, Toshkent, 2019.
4. Ahmedova O. A. Lingvokulturologiya tilning madaniy fenomeni sifatida.// "Xorijiy filologiya" jurnali.
5. Nursulton Zamon o'g'li Shayxislomov. Lingvokulturologiyaning fanlar sistemasidagi maqomi va uning etnolingvistika, sotsiolingvingsita va etnopsixolingvistika bilan bog'liqligi // Academic Research in Educational Sciences, Vol. 1 No. 2, 2020.
6. Uzoqova Sh. F., Otabek I. Chet tillarini o'rganishda lingvokulturologiya fanining o'rni. 2th International Multidisciplinary Scientific Conference on Ingenious Global Thoughts Hosted from Berlin, Germany, April 30th 2021 / <https://conferencepublication.com> (<https://conferencepublication.com/>)
7. Шамсиева, Ш. К. (2020). КЕКСАЛИК БИЛАН БОҒЛИҚ ЭВФЕМИЗМЛАРНИНГ ЛИНГВОМАДАНИЙ ТАДҚИҚИ (ХИТОЙ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИ МИСОЛИДА). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(3).
8. Назарова, С. А. (2019). Современное состояние обучения китайскому языку: анализ действующих учебных программ и учебно-методической литературы. *Modern Oriental Studies*, 1(1), 21-23.
9. Mavlyanova, U. K. The Degree of Study of Numerals by Scientists in the World.
10. SAMATOVA, B. (2014). Motivational issues in language teaching. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, (2), 359-363.
11. Polatovna, B. N., & UGLI, D. I. I. (2021). ANALYSIS OF PHRASES AND IDIOMS IN ENGLISH AND UZBEK. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 1(2), 89-93.

XITOIY TILIDA SONLARNING LINGVOKULTUROLOGIK KLASSIFIKATSIYALANISHI

Diyoraxon Xoshimjon Qizi ALIYEVA
Lingvistika (xitoy tili) 2-bosqich magistranti
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Ilmiy rahbar: PhD Shamsiyeva Sh. Q.

Annotatsiya. Xitoy tilida sonlar juda boy madaniy qatlamlar va ma'nolarga ega bo'lib, o'ziga xos raqamli madaniyatni shakllantirgan. Xitoy tilidagi raqamli madaniyat xitoy tilining o'ziga xos fonetik xususiyatlari bilan bog'liq va shu bilan birga, u Xitoy xalqining ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy hamda, albatta, madaniy hayoti va psixologik omillari bilan ham bog'liq. Raqamli madaniyat ijtimoiy hayotning rivojlanishi bilan rivojlanib, o'zgarib boradi. Quyida xitoy tilida sonlarning lingvokulturologik klassifikatsiyasi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: klassifikatsiya, son, lingvokulturologiya, omofonlar, juft son va iboralar.

Annotation: In Chinese, numbers have a very rich cultural layer and meaning, forming a unique digital culture. Numeral culture in Chinese is related to the specific phonetic features of the Chinese language, and at the same time, it is related to the social, political, economic, and, of course, cultural life and psychological factors of the Chinese people. Numeral culture evolves and changes with the development of social life. The following is a linguoculturological classification of numbers in Chinese.

Key words: classification, number, linguoculturology, homophones, even numbers and phrases.

Kundalik hayotimiz sonlar bilan chambarchas bog'langan: bizni ID raqami, pasport raqami, mobil telefon raqami, davlat raqami, mashina raqamlari, o'zimiz yoki yaqinlarimizning tug'ilgan kunlari, turmush qurilgan sana, statistika, raqamli ma'lumotlar va boshqalar o'rab turadi. Aytish mumkinki, har bir raqam nimanidir anglatadi, ma'lumot tashuvchi birlik hisoblanadi, bu ma'lumot maishiy, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, diniy, madaniy yoki ma'naviy xarakterga ega bo'lishi mumkin. Raqamlar qaysidir ma'noda biror individ yoki voqelikning belgisi bo'lishi mumkin. Ba'zi raqamlar bizning tanlovimizdan tashqarida, ba'zi raqamlar esa kishilarning o'z qiziqishlariga ko'ra belgilanishi mumkin. Xitoyliklar mustaqil ravishda raqam tanlayotganlarida, ko'p hollarda "olti", "sakkiz", "to'qqiz" kabi "omadli" raqamlarni afzal ko'rishadi, "omadsiz" raqamlardan qochishga harakat qilishadi, masalan "to'rt" va "o'n uch". Sonlar aslida hisob-kitob uchun ishlatiladi, ularning yaxshi yo yomoni, salbiy bo'yoqdorlik xususiyatiga egalari, xayrli yo shumlari bo'lmaydi. Ammo til va madaniyatning muttasil rivojlanib borishi bilan odamlar sonlar ma'nosini ham doimiy boyitib, ifodasiga rang-baranglik qo'shib borishgan. Shu sababli davrlar o'tishi va, albatta, madaniy aloqalar natijasida sonlar hisoblash funksiyasidan tashqari, ko'plab madaniy ma'nolarga ham ega bo'la bordi, bu esa o'z navbatida xitoy tilida boy va rang-barang raqamli madaniyatni shakllanishiga olib keldi, va bu jarayon hali

ham davom etmoqda. Bu esa odamlar ongida sonlarga nisbatan lingvomadaniy analiz va sintez ko'nikmalari shakllanganligini anglatadi. Bularni tushunish xitoy tilini o'qitish va o'qishni yanada jozibaliroq va samaraliroq qiladi.

Xitoy tilida sonlar lingvokulturologik xususiyatiga ko'ra quyidagicha klassifikatsiyalanadi:

1. Fonetik turkumdagi iyerogliflar – omofon iyeroglif-so'zlar

Omofon iyeroglif-so'zlar – bu boshqa iyeroglif-so'zlar bilan bir xil eshitiladigan, ammo boshqa ma'noga ega bo'lgan iyeroglif-so'zlardir. Xitoy tilida ham sonlar aslida hisoblash vositasi bo'lib, ayrim iyerogliflar talaffuzi bilan bir xil yoki o'xshash bo'lgani uchun ular omofonik so'zlar bilan bir xil ma'noga ega. Misol uchun, xitoyliklar raqam tanlashda ko'p hollarda “to'rt” 【四 [sì]】 va “yetti” 【七 [qī]】 kabi omadsiz, xosiyatsiz deb qaraladigan raqamlar o'rniga “sakkiz” 【八 [bā]】, “to'qqiz” 【九 [jiǔ]】 kabi xayrli, xosiyati bor deb qaraladigan raqamlarni tanlaydilar, bu esa ushbu sonlarning fonetik jihatdan boshqa so'zlar bilan bir xilligi yoki o'xshashligidan kelib chiqqan. “Sakkiz”ning omofoni “fa” 【发 [fā]】 “boyimoq” ma'nosini bildiradi, shuning uchun xitoyliklar sakkiz raqamini juda yaxshi ko'radilar; “to'qqiz”ning omofoni “jiu” 【九 [jiǔ]】 “uzoq” ma'nosini bildiradi, u abadiylikni, uzoq umr va mukammallikni anglatadi; “to'rt” omofoni “si” 【死 [sǐ]】 “o'lim” ma'nosini bildiradi, “yetti”ning omofoni “qi” 【气 [qì]】 “jahl, g'azab, qahr” degani, oxirgi ikki tovush xosiyatsiz, omadsiz eshitiladi. Xitoy tilida, shuningdek, “ikki yuz ellik” 【二百五 [èrbǎiwǔ]】 degan so'z ham bor, bu so'z ko'pincha ahmoq va beparvo odamlarni masxara qilish uchun ishlatiladi, bu so'zni o'zbek tiliga “so'tak” deb tarjima qilsa bo'ladi. Qadimgi xitoyliklar kumushdan asosiy pul birligi sifatida foydalanganlar, uni “kumush lyang” deb atashgan, besh yuz lyang “bir feng” 【一封 [yī fēng]】, ya'ni “bir o'ram” deyilgan, shunda ikki yuz ellik lyang “yarim o'ram” 【半封 [bànfēng]】 kumush bo'ladi. Bu “yarim o'ram” so'zi “yarim jinni” 【半疯 [bànfēng]】 so'zi bilan bir xil tovushli so'z bo'lgani uchun ham keyinchalik odamlar esi past, savdoyi odamlarni “ikki yuz ellik” deb atay boshlaganlar.

2. Xitoy tilidagi lingvokulturologik mazmunga ega juft sonlar

Bir 【一 [yī]】, uch 【三 [sān]】, besh 【五 [wǔ]】, yetti 【七 [qī]】 va to‘qqiz 【九 [jiǔ]】 raqamlari toq sonlar bo‘lib, ikki 【二 [èr]】, to‘rt 【四 [sì]】, olti 【六 [liù]】, sakkiz 【八 [bā]】 va o‘n 【十 [shí]】 juft sonlar deb ataladi.

Xitoy madaniyatida odamlar odatda juft sonlarni xayrli raqamlar deb hisoblashadi. Shu sababli xitoyliklar to‘y sanasini tanlashda odatda juft sonli oy va kunlarni tanlashga intiladilar. Xitoyning ba’zi hududlarda hatto dafn marosimi, imorat qurish, boshqa uyga ko‘chish ham dehqonlar taqvimdagi 【农历 [nónglì]】 juft sanalarda, ya’ni ikkinchi, to‘rtinchi, oltinchi, sakkizinchi va o‘ninchi sanalarda amalga oshirilgan. “To‘rt” 【四 [sì]】 soni ham juft raqam, ham “o‘lim” 【死 [sǐ]】 bilan o‘xshash talaffuzga ega, garchi toni 【声调 [shēngdiào]】 boshqa bo‘lsa-da. Xitoyliklar avtomobil va telefon raqamlarini tanlashda odatda bu raqamdan qochganlar, lekin sanaga kelganda, ba’zan ushbu raqamni tanlaydilar. Buning sababi shundaki, xitoyliklar sana tanlayotgan paytda, xosiyatli bo‘lishi uchun, odatda abadiy kalendarni tekshirib ko‘rib, omadli, xosiyatli kunni tanlaganlar.

3. Xitoy tilidagi sonli iboralar lingvokulturologik ma’no tashuvchi birliklar sifatida

Frazeologizm 【成语 [chéngyǔ]】, frazeologik birlik, frazema — ikki yoki undan ortiq so‘zdan tashkil topgan, ma’noviy jihatdan o‘zaro bog‘liq so‘z birikmasi yoki gapga teng keladigan, yaxlitligicha ko‘chma ma’noda qo‘llanadigan va bo‘linmaydigan, barqaror (turg‘un) bog‘lanmalarining umumiy nomi. Frazeologizmlar, shaklan o‘zlariga o‘xshash sintaktik tuzilmalardan farqli ravishda, nutqda so‘zlarni erkin tanlash, almashtirish yo‘li bilan yuzaga kelmaydi, balki ma’no va muayyan leksik-grammatik tarkibli, avvaldan tayyor material sifatida qo‘llanadi, ya’ni frazeologizm tarkibidan biror qismni chiqarib tashlash, tushirib qoldirish mumkin emas. Masalan, “bir besh, bir o‘n” 【一五一十 [yīwǔ yīshí]】 beshlik birliklarida sanashni nazarda tutadi, bu esa biror voqeani boshdan oxirigacha qoldirmasdan, tafsilotlari bilan tasvirlash uchun ishlatiladi, buni o‘zbek tilida “oqizmay-tomizmay” yoki “ipidan ignasigacha” deb tarjima qilamiz; “uchmas, to‘rtmas” 【不三不四 [bùsān bùsì]】 iborasini o‘zbek tiliga “betayin, tayini yo‘q” deb tarjima qilamiz; “cho‘tni bir sursa – olti yuz yigirma besh” 【一推六二五 [yī tuī liù’èrwǔ]】 iborasi o‘zbek tiliga “barcha javobgarliklardan qochish”, “javobgarlikni o‘zidan butunlay soqit qilish”

ma'nolarini bildiradi; "ikkiga bo'lamiz birni – beshdan (0.5) tegadi" iborasi 【二一添作五 [èr yī tiān zuò wǔ]】 bir narsani ikki kishi teng bo'lishi, teng baham ko'rishini anglatadi; "sakkiz-to'qqiz o'ndan uzoq emas" 【八九不离十 bājiǔ bù lí shí】 deyarli bir xil, haqiqatga yaqin degan ma'noni anglatadi.

Garchi bu xitoycha maqol va iboralarda sonlar mavjud bo'lsa-da, so'z va iboralar butun, turg'un ma'noga ega bo'lganligi sababli, bu sonlar o'zining son ifodalash vazifasini ham yo'qotgan.

4. Lingvokulturologik mazmun kasb etuvchi mavhum sonlar va taxminiy sonlar

Sonlarni qo'llash jarayonida ularda ba'zi o'zgarishlar sodir bo'lish hodisasi uchraydi, bunday usulni sonlar qo'llanilishining kengayishi, deyish mumkin, shu bilan mavhum sonlar va taxminiy sonlar paydo bo'ldi. Ular hali ham son tushunchasini ifodalaydi, lekin ma'lum bir aniq son emas, balki noaniq son bo'lib qoladi. Xitoy tilida odatda "bir" 【一 [yī]】 va "ikki" 【二 [èr]】 kichik miqdorlarni ifodalash uchun ishlatilsa, ming 【千 [qiān]】 va o'n ming 【万 [wàn]】 (o'zbek tilida ba'zan "tuman" istilohi qo'llaniladi) katta miqdorlarni ifodalash uchun ishlatiladi, bu raqamlarning noaniq ko'rsatkich usulini hosil qiladi. Masalan, "bir kunda ming li" 【一日千里 [yī rì qiān lǐ]】 tezlik va katta o'zgarishlarni tasvirlaydi, "bir kun ko'rishmasa, xuddi uch kuz ayro tushgandek" iborasida 【一日不见，如隔三秋 [yī rì bù jiàn，rú gé sān qiū]】 "bir kun" va "uch kuz" do'stlar yoki sevishganlar o'rtasidagi sog'inishni tasvirlash uchun qo'llanilgan noaniq ko'rsatkichlardir; "yuz marta eshitgandan bir marta ko'rgan afzal" 【百闻不如一见 [bǎiwén bùrú yījiàn]】 iborasida ham shunday holat: bu yerda ham "yuz" miqdorning ko'pligini anglatmoqda; bu ibora o'zimizning o'zbek tilidagi "Ming marta eshitgandan ko'ra, bir marta ko'rgan afzal"ga to'g'ri keladi. Bu esa o'zbek va xitoy madaniyatlari orasidagi lingvomadaniy o'xshashlikni ko'rsatadi, o'z navbatida xitoy tili o'qitish metodikasining naqadar ahamiyatli ekanligini anglatadi. Biz xitoy tilidagi sonlarni o'qitayotganda uning shu jihatlariga ham katta ahamiyat berishimiz kerak.

5. Tarixiy voqealiklar sabab paydo bo'lgan lingvokulturologik mazmunga ega sonlar

Masalan, "etmish uch" va "sakson to'rt" sonlarini olaylik. Qadimgi Xitoyda Konfutsiy 【孔子 [Kǒngzǐ]】 va Mengzilarning 【孟子 [Mèngzǐ]】 biri yetmish uch yoshida,

ikkinchisi sakson to‘rt yoshida vafot etgan. Ular donishmand va konfutsiychilikning asoschilari bo‘lishgan. Konfutsiylik ta‘limotining keyingi avlodlarga ta‘siri juda chuqur, bu ikki donishmandning keyingi avlodlarga ta‘siri ham ulkandir. Shu bois keyinchalik shunday bir naql paydo bo‘ldi: “Yetmish uch, sakson to‘rtida Yan-vang chaqirmasa ham o‘zing ketib qolasan” 【七十三，八十四，阎王不请自己去 [Qīshísān, bāshísi, yánwáng bù qǐng zìjǐ qù)】. Bu yerda demoqchiki, yetmish uch va sakson to‘rt yosh – inson hayotidagi xavfli bosqichlar; xitoyliklar qariganlarida, ayniqsa, etmish uch va sakson to‘rt yoshdan cho‘chiganlar, bu esa ushbu ikki sonning alohida ma‘nosini hosil qilgan.

Xitoy tilidagi son so‘z turkumiga oid so‘zlarni klassifikatsiyalash usuli orqali tadqiq qilish va tushuntirish xitoy tilini o‘qitish va o‘qishni yanada jozibaliroq va samaraliroq qiladi. Sonlarning lingvokulturologik unsun (bir butunni tashkil etgan murakkab narsaning tarkibiy qismi, element)laridan pedagogikada foydalanilsa, o‘quvchilarni xitoy tiliga qiziqtirishdan tashqari, ularning iyerogliflar va so‘zlarning ma‘nolarini eslab qolishlarini va erkin qo‘llashlariga ham yordam bergan bo‘lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Komilova G. T. Til va Lingvokulturologiya. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, Scientific Journal Impact Factor, SJIF 2021: 5,423. -527-528-b.
2. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000.
3. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab...// O‘zbek tili va adabiyoti. Toshkent, 2012. №5. B. 3-16.
4. Rahmonova G. Chet tillarini zamonaviy usulda o‘qitishning 3 ta usuli.
5. 杜氏李. 现代汉语数词文化内涵研究[D]. 吉林大学，汉语国际教育 2014 硕士。
6. 甄香兰. 汉语数字的文化内涵探析[D]. 曲阜师范大学，2010，硕士。
7. Мавлянова, У. Х. (2021). СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «ЧИСЛИТЕЛЬНОЕ» В КАТЕГОРИИ ЧАСТЕЙ РЕЧИ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(Special Issue 1), 104-110.